

Konjunktiv

← *modus coniunctivus*, způsob spojovací či lépe připojovací (pro připojení vět významově závislých, jako je dále jev „Dvojí VF“¹, popř. závislých i formálně, jako jsou konjunktivní vedlejší věty se spojkou). Toto pojmenování je tradiční, podle JEDNOHO typu užívání, ač je jich víc: latinský konjunktiv přijal mj. funkci optativu, způsobu přacího, jaký má např. řečtina. **Tedy: slovesný způsob se specifickým použitím**, bez jednoznačného ekvivalentu v češtině; náš kondicionál je jeho obdobou jen z malé části.

TÉMĚŘ CELÝ ZBYTEK KURZU se zabývá tím, kdy se užívá který konj., čím se liší překlad při indikativu × konj. ap.

A. Tvary

Konj. PRÉZ.: změnou kmenového vokálu; nutno zvládnout v jednotlivých konjugacích, protože totéž zakončení může mít podle konjugace různý význam.

I <i>laud-em, ēs, et ... ent; -er, ēris, ētur ...</i>	Pro srovnání: ind. fut. I <i>laudā-bō bis bit ... bunt; -bor beris bitur...</i> II <i>monē-bō ...</i>
II <i>mone-am, ās, at ... ant; -ar, āris ātur ...</i>	III <i>leg-am ēs et ... ent; -ar _ris _tur</i> <i>capi-am ēs ...</i>
III <i>leg-am ās ...</i> <i>capi-am ās ...</i>	IV <i>audi-am ēs ...</i>
IV <i>audi-am ās ...</i>	

Mnemotechnická pomůcka: *Laudētur I. Ch. (I) – In saecula. (II-IV)*

Všechny další konjunktivy se stačí bezpečně naučit u vzoru *laudō*, protože princip je týž, nezávisle na konjugaci.

Konj. IPF.: tvar na *-re*¹ + osobní koncovka s dlužením, jaké známe z ind. prez.

laudārem rēs ret rēmus rētis rent

laudārer rēris rētur rēmur rēminī rentur

pod. *hortārētur, sequerēris, legerēs, caperēminī, monērēmus*

Tím končí tvary od přítomného kmene. V dalších časech se tvoří (stejně jako v indikativu) aktivní tvary od kmene perfektního × pasivní a deponentní tvary od kmene supinového, přesněji s využitím part. perf. (pas.).

Aktivum: východiskem je *laudāv-(ī)*

Konj. PF. AKT.: perfektní kmen + *-ERIM eris ... erint*

pozor: ind. fut. II akt.:

-ERŌ eris ... erint → kromě 1. sg. je homonymní

laudāv-erim ...

pod. *lēg-erim, peper-eris, scrips-eritis;*

¹ Dobře se pamatuje, že východiskem je „inf. prez. (akt.)“; přesnější pomůcka by byl pasivní/deponentní imperativ, který pokrývá *hortāre-*, *sequere-*, *patere-* ap., stejně jako *laudāre-*, *capere-* ap. – ale u sloves s akt. i pas. se užívá málo. Z hlediska historické mluvnice je ovšem celá věc složitější, s podílem rotacismu aj.

Konj. PLPF. akt. lze vyložit (a zapamatovat si) dvěma způsoby:

perfektní kmen + -issem, issēs ... (srov. konj. plpf. pas.)

nebo lépe **inf. perfekta akt. + osobní koncovka** (srov. konj. ipf. akt.): *laudāvissime-m ...*
(s pravidelným dloužením *-issēs, -issēmus, -issētis* × *-isse(n)t*)

Čtou se i tvary ze staženého inf. pf. akt.: *laudāssem ... ; audīssem ...*

pod. *benedīxissēs, vēnissent, dīmīssissētis, accēpissēs; laudāvissent/laudāsset; fuissent, voluissēs, tulissēmus; iissent, tīvissent/īssent*

Pasivum: východiskem je *laudāt(us)* sum*, pomocné sloveso se posouvá podobně jako při *laudāt(us) eram, laudāt(us) erō* – ***koncovka se proměňuje podle rodu a čísla**

Konj. PF. PAS.: *laudāt(us)* SIM, sīs ...* (konj. préz. *esse*)

neklas. místo *sim ...* bývá *fuierim ...*

pod. *facta sint, facta sit; complētī sint, replētum sit; secūtae sītis*

Konj. PLPF. pas.: *laudāt(us)* ESSEM, essēs ...* (konj. ipf. *esse*)

neklas. místo *essem ...* bývá *fuissēm ...*

pod. *audīta esset, reversus essem, gāvīsī essent (gaudeō); oblātae essētis (offerō)*

Konjunktiv futura se nahrazuje opisy: *laudātūr(us)* / laudand(us)* + sim ... / essem ...*

B. Překlad

1. tabulkový (jaký se uvádí v gramatických tabulkách):

- konj. **préz. a pf.** pomocí **AŤ**:

laudētur ať je (po)chválen, *servētur* ať se zachová(vá), *hortentur* ať povzbuzují, *sit* ať je, *scrībās* ať píšeš, *videant et audiant* ať vidí a slyší
scrīpserim ať jsem (na)psal, *laudātae sītis* ať jste byly (po)chváleny

- konj. **ipf. a plpf.** českým kondicionálem, tj. s **BY**:

laudārēs chválil bys, *sequerēris* následoval bys, *laudārēris* byl bys pochválen, *essēs* byl bys, *vellent* chtěli by
laudāvissēs byl bys (po)chválil, *secūtus essēs* byl bys následoval, *laudātī essēmus* byli bychom bývali (po)chváleni

Tabulkový překlad se používá cvičně k překládání izolovaných tvarů a osvětluje některá použití konjunktivu; do překladu vět a textů se většinou nehodí.

2. překlad konjunktivu volného,

tj. nevyžadovaného/nevázaného gramatickými pravidly neboli ve větách, jejichž základní podoba je indikativní

a) konjunktiv v hlavních větách vyjadřuje děj nikoli reálný, děj odlišný od skutečnosti; vyjadřuje různé záměry mluvčího:

Přehled funkcí i překlady viz Šlesinger (lekce 10–11) nebo QKS (§ 56–65).

- **přání** (konj. optativní; obvykle ve spojení s částicí *utinam*):

a) přání, jehož splnění je/bylo možné – konj. préz., pf., v Č indikativ:

utinam (nōn) dīcās :

utinam (nōn) dīxeris :

b) přání ireálné, nesplnitelné – konj. ipf., plpf., v Č kondicionál:

utinam (nōn) dīcerēs :

utinam (nōn) dīxissēs :

• **příkaz, rozkaz, prosba**² (konj. jussivní):

faciās, faciāmus :

Ve stejné funkci se používá ovšem také imperativ: *laudā(te)! cognōscuntō! es! estō! estōte! suntō!* :

.....

• **zákaz** (konj. prohibitivní, se zápornkou *nē*) - imperativ se neuzívá³

nē laudēs : *nechval* (konj.); *nē dīcās* :

nē laudāveris : (*ani jednou*) *nepochval* (důraznější; konj.), *nē dīxeris*

Ve stejné funkci se používá opis *nōlī(te)* + inf. Ve Vulg. velmi hojně: *nōlī mē tangere; nōlīte iūdicāre secundum faciem* :

• **rozvažování, pochybnost** (konj. deliberativní, dubitativní):

quid (nōn) faciāmus? :

quid (nōn) facerem? (týká-li se rozvažování o minulosti) :

• **možnost** (konj. potenciální):

• přítomná, nedokonavá: *dīcat aliquis* :

• budoucí, dokonavá: *dīxerit aliquis* (konj.) :

• minulá: *dīcerent nōnnūllī* :

• **neskutečnost** (konj. ireálný): konj. a :

• přítomná: *dīcerem* :

• minulá: *dīxissem* :

b) konjunktiv ve větách vztažných – návod k překládání:

A. Zkusíme uplatnit tabulkový překlad a potom vyjádřit elegantněji. Zpravidla se věta blíží některému typu vět s konjunktivem vázaným:

Missī sunt legātī, quī pācem postulārent

: (*Byli posláni vyslanci, kteří „by žádali“ o mír* →)

: *Byli posláni vyslanci, aby žádali o mír*

(jako při účelové větě s vázaným konjunktivem *ut pācem postulārent*; to je nejčastější typ vzt. vět s konj.)

B. Někdy lze uplatnit i takovýto pohled: nevidět ve vztažném zájmenu uvození přívlátkové věty („který“), ale jakoby nový začátek větného celku; jeho VF pak bude mít tabulkový překlad, resp. konj. vybízecí/přací:

[*Spīritum tuum*] *ēmitte in Ecclēsiam tuam, quae sit tibi fidēlis* LH PrecesLaudDomIIIpa

..... **a ta at je ti věrná**

Vztažným větám konjunktivním, zbude-li v kurzu čas, věnujeme samostatný oddíl po probrání ostatních druhů vět s vázaným konjunktivem.

² Rozdíl plyne z komunikační situace, tj. kdo ke komu mluví: např. Bohu nepřikazujeme, obracíme se na něho s prosbami. V mluvené řeči se rozkaz od prosby liší intonací.

³ Ani v Č neodpovídají formy rozkazu přesně formám zákazu; srov.: *Zavři dveře* dok. × *Nezavírej dveře* ned., přičemž dok. leda při významu *nezavři ty dveře docela*; podobně: *Jdi tam* (neopakovaně) × *Nechod tam* (opakovaně i neopakovaně), ledaže *Nejdi tam / No nejdi tam* (když si to přeje matka, nemůžeš nejít).

c) konjunktiv cizího mínění ve větách obsahových, příčinných aj.

Co někdo jiný míní, říká, píše apod., podává muví jako nereálné, neověřené, jako věc názoru apod. V překladu to lze naznačit částicí *prý*;⁴ v češtině se platnost cizího mínění mnohdy jen vyrozumívá jako samozřejmost.

Dicit quia nihil habeat : Říká, že (*prý*) nic nemá

Excūsavit se scribēns quod aegrōtus esset

: (*Omluvil se a napsal / tím, že napsal*)

: *Napsal omluvu, (proto)že prý je nemocný*

Také takové věty blíže poznáme při příslušných druzích vedlejších vět; zde uvedeno pro úplnost přehledu.

d) přípustková platnost bezespoječné věty s konjunktivem:

Sit fūr, sit sacrilēgus – at est bonus imperātor : *Atši je ..., ale je (to) ...*

Ōderint, dum metuant :

Lze vystačit s tabulkovým překladem.

3. překlad konjunktivu vázaného (zde jen informativně)

Některé druhy vět vedlejších si ze své podstaty žádají konj. Nejznámější příklad: věty účelové vyjadřují děj zamýšlený, tedy nikoli reálný, a to se vyjadřuje konjunktivem – takže ve větách účelových indikativ být nemůže.

Příklad z češtiny: Účelové věty s *aby* mají už ve spojce zabudovaný kondicionál: *abychom šli*; věta s indikativem ^x*aby půjdeme* by byla agramatická. Také tento český kondicionál je tedy gramaticky vázaný.

Překládáme podle druhu věty, zpravidla jako odpovídající indikativ – **to se budeme učit v dalších lekcích.**

Poznámky pro pokročilejší:

1. Klasifikace konjunktivu v hlavních větách vychází z tradičního pojetí, že základní funkcí věty je oznamovat a základní slovesný způsob, zejména ve větách hlavních, je indikativ; jiná ztvárnění (rozkaz, žádost, prosba, přání, dohad...) se chápou jako modifikace. Toto pojetí je ve světle obratu lingvistiky ke komunikaci a pragmatice (co se větami dělá, čeho se jimi dosahuje) udržitelné čím dál méně: komunikujeme-li nikoli proto, abychom vedli monolog, ale především proto, abychom u adresátů něčeho dosáhli, jeví se primárním právě např. imperativ nebo vybízející konjunktiv; oznamování pak je skrytější forma působení (skrze sdělované informace: srov. *Zavřete prosím okno* × *Tady táhne*), takže sekundárním by se měl jevit indikativ. Pokládat indikativ za „základní, primární“ je ovšem výhodné didakticky: má nejuplnější soubor tvarů (konj. a imper. jsou chudší) a nejméně problematický překlad, protože má nejjednodušší významovou strukturu: je to holé sdělení, bez různých (někdy obtížně interpretovatelných) modálních odstínů.

2. Dělení konjunktivů na volné a vázané představuje základní informaci. Je ovšem řada přechodných typů: např. věty podmínkové (*sī/nisi*) mají konjunktivy vlastně volné (jsou i indikativní věty podmínkové a souvětí smíšená), ale viděno v typech podmínkových souvětí (reálné, ireálné, potenciální), pak druhé dva mají konjunktiv vázaný, totiž právě na tento typ a jemu odpovídající význam.

3. V pozdní a střv. latině se některé volné konjunktivy staly výhradními, takže vázanými. Např. podle nejčastějšího *cum historicum* získaly konjunktiv i jiné věty časové, takže *dōnec transeat, antequam nāscerētur* bychom podle klasických gramatik měli překládat jako konj. volný (*dokud by nepřešel, dříve než by se byl narodil*); mají však platnost konj. vázaných a překládáme *dokud nepřejde, dřív než se narodil*.

⁴ Česká částice *prý*, v obecné *Č prej*, se vyvinula z tvaru *praví* 'říká/říkají'. Srovnej, jak tato částice dodnes lidově uvozuje citování: *A voni prej: co chcete?* 'oni povídají'.

Obecně:

1. Je-li v textu konjunktiv, musím ho nejprve **vyhodnotit** (v jaké větě? vázaný? volný? proč? co chce vyjádřit?), a pak teprve zvolit odpovídající překlad.

2. Pokud jde o vedlejší věty, zvykněme si pozorovat **VF zároveň se spojkou** (spojovacím výrazem); podle kombinace se pozná druh vedlejší věty, popř. se dohledá poučení v HO/mluvnici, a to nás navede k odpovídajícímu překladu.

Výsledky takového vyhodnocování (zatím je neumíme, ale budeme se mu postupně učit):

- ut faceret* (konj. vázaný ve větě účelové po čase minulém) : *aby učinil*
ut faciēbat (indikativní věta způsobová) : *jak činil*
cum appropinquāret (tzv. cum historicum, konj. vázaný) : *když se blížil*
sī esset (věta podmínková ireálná) : *kdyby byl* (ale není tomu tak)
sī est (věta podmínková reálná) : *je-li / jestliže je* (platná zákonitost)
licet sim (konj. vázaný na tuto přípustkovou spojku) : *aťsi jsem / třebaže jsem*
quid dīcerēs (nepřímá otázka po čase minulém) : *co říkáš*
quod dīcerēs (vztažná věta s volným konj.) : *cože bys řekl // prý jsi řekl*
quod dīcis et dīcēbās (vztažná věta indikativní) : *co říkáš a říkal jsi*

„Dvojí verbum finitum“

Pozůstatkem stavu, kdy se z prehistorické bezspoječné parataxe (přiřazování vět) vyvíjela hypotaxe (vyjadřování závislosti větou vedlejší se spojkou),⁵ jsou víceméně ustálené způsoby vyjádření, v nichž je jakoby **druhé VF v těžce větě**. Existuje několik typů takových vyjádření:

- a) *age trānsfer* **imper. + imper.**
 : *tak překládej – age* je imperativ pokleslý v částici zesilující imperativ⁶
- b) *parce quaesō, dā quaesumus* **imper. + ind.**
 : *ušetř prosím; dej, prosíme* – defektivní sloveso *quaesō* má platnost vsuvky
- c) *comparet oportet, condemnētis necesse est – vultis dīmittam* **ind. + konj.**
 : *musí si obstarávat (je třeba, aby si obstarával); musíte odsoudit – chcete, abych propustil⁷*

Jde o typy s impersonálními výrazy (*oportet, necesse est*), přičemž konj. naopak má podmět – anebo o prosté spojení vět s různými podmínkami.

- d) *dā sciāmus, venīte adorēmus* **imper. + konj.**
 : *dej nám poznat; pojďme se poklonit*

Místo „druhého“ imperativu, který pro 1. osobu není k dispozici (resp. místo věty s *ut*), stojí konj. práci nebo vybízecí.

⁵ Srov. N1 S 315–318 a 344.

⁶ V částici pokleslo např. rus. *davaj* (těžce platnosti: zesiluje imperativ) nebo čes. citosl. *hele, hle* < *heled'* < *hled'* (ale to má jinou platnost).

⁷ Doslova *Chcete? Propustím*. V evangeliích; odkud?

e) *vellem scriberēs***konj. + konj.**: *chtěl bych, abys napsal*Po konjunktivu v platnosti zdvořilostního kondicionálu⁸ následuje druhý konj., který zastupuje větu s *ut*.

Exercitia in distinguendo verborum formas, praecipue formas modi coniunctivi

a) tabulkové překlady (ujasněte si a dopište délky):

legaris, legeres, legissent, patereris, largiaris, venerareris, veneras, veneraris, veneris, venereris, ceperim, capti essent, audita sint, voluisses, feratis, feretis, ferretis, sitis, capti fuerimus, fuerimus, erimus, imus, eamus, ituri essent

*laudēs (ō āre)**monēs (eō ēre)**legēs (ō ere)**monēris**laudēris**legeris**legēris**lēgeris nebo*

Připomeňme: délky v textech nebývají.

b) doporučeníhodné opakování tvarů indikativu

Dominus pars hereditatis meae et calicis mei:

tu es qui detines sortem meam.

Funes ceciderunt mihi in praeclaris;⁹

insuper et hereditas mea speciosa est mihi.

Benedicam Dominum qui tribuit mihi intellectum;

insuper et in noctibus erudierunt me renes mei.¹⁰

Proponebam Dominum in conspectu meo semper,

quoniam a dextris est mihi, non commovebor.

Propter hoc laetatum est cor meum,

et exsultaverunt praecordia mea;¹¹

insuper et caro mea requiescet in spe.

Quoniam non derelinques animam meam in inferno,

nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.

⁸ Při zdvořilosti se oslabuje reálnost požadavku, takže vyznívá méně kategoricky. Tak je tomu i v Č.: srov. *Dáte mi visačku?* × *Dal byste mi visačku?*

⁹ Úkolem je uvedomit si, od kterého slovesa je VF a který tvar. Verš je obrazný; překlad: „(vyměřovací) provazce mi spadly do věci přejasných“ -> *můj úděl je v překrásném kraji*.

¹⁰ Tvar VF je (pod vlivem hebr. a řečt.) slovesa – ale překládá se prezentem.

¹¹ Také o těchto dvou verších platí předch. pozn.

c) konjunktiv volný

1. *Pensate verborum formas in Oratione dominica, in benedictionibus post Laudes et Vesperas necnon post Completorium*: Pater noster ... – Dominus nōs benedīcat, et ab omnī malō custōdiat, et ad vītā perducāt aeternā. – Noctem quiētā et finem perfectum concēdat nōbīs Dominus omnipotēns.
2. Utinam hodie vocem eius audiatis; nolite obdurare corda vestra. Ps 94
3. Archivi secreti clavem habeat tantummodo Episcopus. Ex archivo vel armario secreto documenta ne efferantur. CIC 490, § 1+3
4. Ex omni ligno paradisi comede; de ligno autem scientiae boni et mali ne comedas; in quocumque enim die comederis ex eo morte morieris. Gn 2,16
5. Utinam, ut coepimus*, mansissemus trans Iordanem. Mi Domine Deus, quid dicam videns Israelem hostibus suis terga vertentem? (když jsme začali – k útěku před nepřitelem už došlo) Ios 7,7-8
6. Sed quid ei faciemus? Qualia ei munera offeremus? Utinam saltem possemus reddere ei, quod debemus illi ex debito! BAelredOrat20 = LH - AltCBMV
7. Non effundam libationes eorum de sanguinibus, neque assumam nomina eorum in labiis meis. Ps 15,4; jsou tvary na -am dvojnáčné?
8. Ne derelinquas fideles tuos, qui te dereliquerunt. LH PrecVespIDomPalm
9. Et vidi quadrupedia terrae et bestias et reptilia et volatilia caeli. Audivi autem et vocem dicentem mihi: "Surge, Petre; occide, et manduca". Dixi autem: "Nequaquam, Domine, quia commune aut immundum numquam introivit in os meum". Respondit autem vox secundo de caelo: "Quae Deus mundavit, tu ne commune dixeris". Act 11,5-9
10. Vultis ergo dimittam vobis regem Iudaeorum? Mc 15,9
11. Velitis precor, ut* et vos benevolentiam inveniatis. abyste; zvažte, které ze sloves pokleslo v částici a na které je naopak navázána vedlejší věta SInatAdRom = LH - AltFerIVHebdXpa
12. Sic nos amantem quis non redamaret? Adeste fideles
13. "Hic est enim Filius meus dilectus": esuriens ille, qui innumera alit milia; laborans, idemque recreans laborantes; non habens ubi caput reclinet suum, et omnia gerens manu. LH - Alt8.1.
14. Homini est quidem ius deserendae terrae natalis ex rationibus variis et illuc dein redeundi quo meliores alia in regione quaerat vitae condiciones. LE 23
15. Laborem exercens homo panem cotidianum sibi comparet oportet et insimul ad perennem technicarum artium scientiarumque profectum conferat, praesertim vero ad assiduam morum humanique cultus progressionem societatis, in qua una vitam cum fratribus degit. LE – vynechány četné doklady z Pisma na nezbytnost práce
16. **Sit nōmen Dominī benedictum. Ex hōc nunc, et usque in saeculum. Adiūtōrium nostrum in nōmine Dominī. Quī fēcit caelum et terram. Benedīcat vōs omnipotēns Deus: Pater, et Filius, et Spīritus Sānctus. Amēn.**